



Guía Docente

Datos Identificativos					2018/19
Asignatura (*)	Literatura Norteamericana nos seus Textos	Código	613G03047		
Titulación					
Descritores					
Ciclo	Período	Curso	Tipo	Créditos	
Grao	2º cuatrimestre	Cuarto	Optativa	4.5	
Idioma	Inglés				
Modalidade docente	Presencial				
Prerrequisitos					
Departamento	Letras				
Coordinación	Frias Rudolphi, Maria	Correo electrónico	maria.frias@udc.es		
Profesorado	Frias Rudolphi, Maria	Correo electrónico	maria.frias@udc.es		
Web					
Descrición xeral	<p>This course is designed to provide students with a historic and literary overview of African American writing in US., as well as a critical study of various genres such as vernacular tradition (Black English), short story, drama, and the novel. Beginning with slave narratives, we will analyze outstanding works from the Harlem Renaissance, the School of Protest, the Black Aesthetics Movement, and we will also pause to look at contemporary black women writers. We will read texts which are concerned with race, sex, and politics to see to what extent they are central in a larger cultural and historical mainstream context. Basically, the aim of this course is to provide students with knowledge of the literary roots of African American writing so that they may better contextualize more recent and popular works.</p>				

Competencias / Resultados do título

Código	Competencias / Resultados do título

Resultados da aprendizaxe

Resultados de aprendizaxe	Competencias / Resultados do título		
Familiarizarse con algúns dos autores máis pertinentes e os seus textos correspondentes..	A1		
Ser capaz de ler criticamente.	A6		
Ser capaz de identificar cuestións de xénero e carreira específicas dentro dos textos necesarios.	A10		
Saber como relacionar mainstream discurso literario americano e temas recorrentes cos que son particulares de escritores americanos africanos en xeral.	A11	B1	C2
	A14	B2	C3
	A15	B3	C4
	A16	B4	C6
	A17	B5	C7
	A19	B6	C8
	A20	B7	
	A21	B8	
		B9	
Identificar temas recorrentes e/ou discursos literarios entre os escritores americanos africanos analizados, e formular as súas propias conclusións.	A2		
	A7		
Use a bibliografía apropiada (libros, capítulos de libros, ou revistas literarias), así como faga algún reserch vía instalacións de internet		B1	
Sexa fluído en inglés (C2). Cando estudantes fan probas escritas ou exercicios deberían concentrarse para facer bo uso de gramática inglesa. Textos/exercicios escritos deberían ser ben organizados, coherente, e lexible.	A6	B10	
	A8		
	A18		



Ser capaz de comparar e contrastar textos escritos por autores diferentes que tratan con cuestións totalmente diferentes. A estudantes ensínase a como sinalar semestre de throughout de de diferenzas ou similitudes principal. O seu obxectivo é ler entrementes as liñas para subliñar información máis pertinente, e comprobar se pode ser comparado e/ou contrastado. Este método implica moita práctica que fai "lecturas minuciosas".	B5	
Sexa capaz de traballar en grupos, organice o alloted de tempo, prioridades de conxunto, e faga bo uso de traballo de equipo.	B6	
A literatura é sobre vida. Estudantes deberían ser capaces de ensinar un interese profundo e unha comprensión de cuestións de carreira e xénero na nosa propia comunidade así como mundiais. Deberían facer que clasifica calquera tema particular, relatado a tema, e iso podería ser de interese á clase completa (noticias de medios de comunicación, un concerto, unha película, brutalidade de policía, mal comportamento racista en deportes, etc)		C7
Os Africans eran traídos á forza á América (e Europa) para traballar como escravos. Este tema ensina a estudantes a respectar o outro -- non importa que tipo de otherness esa persoa concreta representa. O coñecemento dos antecedentes socio históricos -- racista, discriminatorio, e terriblemente violento -- debería facer os estudantes (nos todos) mellor entender as diferenzas dentro dunha comunidade dada, e respectalos		C4

Contidos	
Temas	Subtemas
A Literatura de Escravismo e Liberdade (1745-1865)	Sobre Narracións de Escravo, e "a terra de leite e mel".
O Renacemento de Harlem (1865-1919)	"Cando Harlem era en actualidade". Novelas de Pase.
Realismo, Naturalismo e Modernismo (1940-1960)	A Novela de Protesta.
O Movemento de Artes Negro (1960-1970)	Os Anos Sesenta, A Loita para o Movemento Correcto Civil, e o lema "Negro é Bonito".
Drama Americano Africano.	De Lorraine Hansberry a August Wilson: "En Soños Aprazados".
Escritoras negras dende 1970.	De Mammies a Militantes.

Planificación				
Metodoloxías / probas	Competencias / Resultados	Horas lectivas (presenciais e virtuais)	Horas traballo autónomo	Horas totais
Lecturas	A1	0	27	27
Presentación oral	A6 A10 A11 A14 A15 A16	1	11	12
Proba de resposta breve	A2 A7 A8 A18 A19	2.5	0	2.5
Sesión maxistral	A17 A20 A21 B3 B4	16	16	32
Proba de ensaio	B1 B2 B5 B6 B7 B8 B9 B10 C2 C3 C4	5	21	26
Obradoiro	C6 C7	7	2	9
Actividades iniciais	C8	2	1	3
Atención personalizada		1	0	1

*Os datos que aparecen na táboa de planificación son de carácter orientativo, considerando a heteroxeneidade do alumnado

Metodoloxías	
Metodoloxías	Descrición



Lecturas	<p>As Lecturas obrigatorias son elixidas cronoloxicamente para mellor entender o contexto social, así como o papel no cal Literatura Americana Africana xoga americano principal discurso Literario.</p> <p>Grazas ao programa detallado, estudantes serán informados con antecendencia das lecturas asignadas a cada clase.</p> <p>Espérase que estudantes len coidadosamente e criticamente, e veñen ás súas propias conclusións. Tamén se espera que veñen a clase coa lectura necesaria asignada feita.</p> <p>Instrutor proporcionaríaa unha introdución curta que inclúe recepción crítica, formal e cuestións de temas, e sinalaría máis aspectos pertinentes así estudantes poderían ser informados antes de realmente empezar a súa propia lectura do material.</p>
Presentación oral	<p>Presentación de clase é traballo de equipo. Formato necesario é presentación de punto de poder.</p> <p>Estudantes elixen tema para falar aproximadamente da lista proporcionada por instrutor de obras e textos que non imos tratar en clase. Estudantes deberían informar o instrutor do autor/traballo da súa elección. Estudantes necesitan incluír o seguir: breve resumo de argumento; recepción crítica (dúas revisións: un positivo; unha negativa); unha entrevista con escritor (cando e se é posible); un artigo dunha revista literaria ou capítulo de libro, e calquera outro material visual que consideran pertinente (clips de adaptacións de película; clips de documentais; artigos de medios de comunicación, etc).</p> <p>Equipo é feito de 3 estudantes (4 máx.)</p>
Proba de resposta breve	<p>Isto é unha proba "de tipo de quizz de identificar";.</p> <p>Estudantes son esperados que proporciona breve e ás respostas de punto.</p> <p>Dunha lista, os estudantes deberían identificar un elemento, unha expresión recorrente, unha metáfora, un nome correcto, unha posta ou unha declaración particular das lecturas necesarias. A idea é ir do moi particular ao máis general.</p> <p>Estudantes deberían comentar nas razóns polas cales pensan que palabra particular ou palabras son pertinentes para o texto completo.</p>
Sesión maxistral	<p>Este non é a conferencia aburrida unidireccional tradicional que alguén podería esperar. O propósito desta conferencia ten que familiarizar estudantes co novo texto necesario e ser autor, sinala en cuestións principais vendidas con, comentar en recepción crítica, e pedirles que presta atención particular a certas pasaxes, as reaccións dos caracteres ou discoure narrativo utilizado.</p> <p>Conferencia sempre vai dúas formas. Estudantes son máis que benvinda interromper e preguntar cuestións, ou facer comentarios. Esta metodoloxía de tipo de conferencia é, de feito, máis un diálogo entre estudantes e profesor onde estudante non son o "cristal baleiro";, e o instrutor non é a "xerra chea";.</p>
Proba de ensaio	<p>Neste escenario nos seus estudos académicos, estudantes deberían ser capaces de escribir ben ensaios organizados, orixinais, e críticos. Isto non é unha clase onde vostede ten que memorizar datas e nomes. Pola contra, espérase que vostede le criticamente e escribe cunha declaración de tese en mente.</p> <p>Deste xeito, é esixido que estudantes escriben un ensaio comparativo sobre temas elixidos polo instrutor.</p> <p>Sonlle dadas varias opcións (ata catro), escribir sobre aspectos formais do texto ou sobre temas recorrentes ou caracterización. O uso de probas dos textos son unha obriga, e isto é a razón pola cal estudantes son permitidos para usar os libros para isto dentro clasificar proba.</p> <p>Antes do ensaio comparativo longo, os estudantes terán a oportunidade traballar en e escribirán un ensaio curto (catro a cinco páxinas anhelan). Isto é unha asignación tomar á casa.</p>
Obradoiro	<p>Unha tenda de traballo en lectura minuciosa sempre axuda estudantes a aprender a como ler de forma creativa e criticamente.</p> <p>Despois da nosa metodoloxía (do máis específico ao máis general), estudantes son proporcionados un selection de citas do texto que estamos a ler clase. Coa axuda do instrutor, primeiro, sinalamos aspectos literarios como moito básicos.</p> <p>Concentrámonos en voz narrativa, punto de vista, lingua utilizada, ton e estilo, ou caracterización e posta. Sempre intentamos atopar unha resposta para a cuestión: Vostede cre que esta cita é pertinente para o texto completo? Por que? Por que non?</p>



Actividades iniciais	<p>A primeira semana en clase a estudantes será dada información específica acerca do que é esperado deles, as tarefas diferentes utilizadas en clase, e como axudalos a mellor organizar o seu tempo cando preparándose para concursos de lectura, ensaio curto, presentacións de ensaio ou clase comparativas.</p> <p>É tamén importante saber o que vostede espera dun tema -- Literatura Americana Africana -- que non é normalmente incluído no programa de Universidades Españolas.</p> <p>Eu recomendaría estudantes para estar atento a calquera noticias nos medios de comunicación, unha película, un concerto, ou unha conferencia referíase a este tema, e eu animaríaos a compartir esa información coa clase.</p>
----------------------	---

Atención personalizada

Metodoloxías	Descrición
Presentación oral Sesión maxistral Proba de ensaio Obradoiro	<p>Lecturas /lecturas Necesarias. Para estudantes que aínda teñen problemas graves co uso de inglés, recomendareinos como achegarse os textos. Eu podería preparar un conxunto de cuestións curtas para axudalos a organizar lectura e comprensión paso a paso.</p> <p>As presentacións orais/Orais Presentación son, en xeral, unha tarefa dura para a maior parte estudantes. A idea é comprobar quen no grupo ten máis problemas de lingua, e suxerir formas diferentes de contribuír á presentación de grupo. Poderíamos tamén suxerir un traballo por parellas para eses estudantes que están detrás no agarre da lingua.</p> <p>Ensaio de Proba de ensaio/Comparative. Isto é unha proba crucial para este tema. É un texto escrito onde os estudantes teñen que organizar as súas propias ideas sobre un tema e proporcionar probas de textos. A algúns estudantes faltan capacidades críticas, tende a ser descritivo e prot-oriented. En preparación para o ensaio comparativo longo, instrutor pediríalles que traballan nun ensaio curto tomar á casa. Isto faríaos ser preparados para a máis dentro profundidade e ensaio comparativo desafiante.</p> <p>Obradoiro/"Work-shop" en citas de texto necesario. Algún achado de estudantes moi difícil ler criticamente e atopar as súas propias ideas dun texto dado. Aínda que esta actividade é clase orientada, énfase e protagonism é dado a estudantes que tenden a manterse silenciosos cando pedida unha interpretación dunhas cantas liñas dun texto. Por sinalar nos aspectos particulares que son pertinentes, e necesitan ser analized, estudantes poñen o agarre de que "lectura minuciosa" medio no mesmo tempo eles desenvolven as súas propias ideas do texto dado. Se tempo permitía, tendemos a traballar en pequenos grupos (4 estudantes máx.) onde a estudantes é dada unha lista de citas, e ao grupo é asignada unha cita particular para completamente analizar. Despois de quince minutos (aprox.) cada grupo proporcionar a súa propia interpretación, aínda que non sempre estar de acordo un co outro -- que é un plus. Teñen que proporcionar probas do texto.</p>

Avaliación

Metodoloxías	Competencias / Resultados	Descrición	Cualificación



Presentación oral	A6 A10 A11 A14 A15 A16	<p>Os estudantes traballarían en grupos (ata 4 estudantes máx.), e presenta un tema á clase.</p> <p>Dunha lista proporcionada polo instructor, os estudantes elixen un autor concreto e texto que non é incluído na lista de lecturas necesaria.</p> <p>Isto é unha presentación de Powerpoint. Esíxese que proporcionan, polo menos, a información seguinte: breve resumo de argumento; recepción crítica de traballo (mínimo dun positive e unha revisión negativa); unha entrevista co autor (se e cando posible); información dun capítulo dun libro;; poden tamén incluír algún material visual como un clip da adaptación de película, un clip dun documental, ou noticias do media). Students son animados poñer algunhas tarxetas con notas, pero son animados a non se preparar para o presentación completo.</p>	30
Proba de resposta breve	A2 A7 A8 A18 A19	<p>Este é a proba "Identify-Quizz".</p> <p>A estudantes é proporcionada unha lista que inclúen algún do seguir: elementos, metaphores, expresións recorrentes, marcas, información intertextual, nomes correctos, postas, etc.</p> <p>Estudantes deberían identificar autor e texto, e comentar nos palabra/palabras particulares dados.</p> <p>Comentarían nas razóns polas cales son pertinentes para o texto completo. Por que? Por que non?</p> <p>Respostas son abertas, pero os estudantes deberían utilizar probas de texto. "Identify-Quizz" está baseado en información de lecturas necesarias.</p>	10
Proba de ensaio	B1 B2 B5 B6 B7 B8 B9 B10 C2 C3 C4	<p>Suponse que isto é a proba máis pertinente porque cobre unha serie ampla de tarefas. Estudantes deberían demostrar que teñen un bo agarre de inglés. Teñen que expresar as súas ideas claramente e coherentemente.</p> <p>Posto que isto é un ensaio comparativo, estudantes teñen que elixir entre varias opcións, e proporcionar un ensaio ben organizado, onde fan despexar os seus puntos ao mesmo tempo apoian as súas ideas con probas (citas) do texto. Intente necesidades e introdución, un corpo e unha conclusión. Isto non é unha tarefa descritiva, e non estou a esperar ler as súas notas de clase, senón que aprendo da súa lectura persoal e creativa dos textos/temas necesarios. Ensaio está baseado en información de lecturas necesarias.</p> <p>Anterior ao ensaio comparativo, estudantes son tamén esixidos que escribe un ensaio curto tomar á casa sobre unha selección de textos e autores.</p>	40
Obradoiro	C6 C7	<p>Obradoiro/Quotation Test.</p> <p>Baseado na experiencia gañada durante o Taller de Cita, estudantes son preparados para pasar dúas probas (2 x 10) de dentro clase onde se lles pide que se concentran nunha cita particular e proporcionan non soamente unha lectura minuciosa pero tamén identificar autor, e traballo, narrador, ton de protagonistas e estilo.</p> <p>Isto non é unha cuestión descritiva, senón unha cuestión onde se supón que o estudante le criticamente. Citas son seleccionadas entre as lecturas necesarias. Estudantes son proporcionados varias eleccións (ata catro).</p>	20

Observacións avaliación



Os estudantes han de aprobar TODAS as probas para conseguir APROBAR. Os que non alcancen a nota media (50 puntos) de cada proba terán que presentarse ao exame de Xullo.

A proba de Xullo consta dos seguintes apartados: 1) Test resposta curta; 2) Análise dunha cita das lecturas obrigatorias (incluírase: nome do autor ou texto, análises críticas, temas, cuestións de raza ou xénero, etc. É necesario responder as preguntas seguintes: Na súa opinión esta cita é relevante no contexto da obra? Por que? Por que non?); 3) Un ensaio comparativo (introdución, corpo e conclusión) das lecturas obrigatorias. Os estudantes han de achegar citas dos textos que xustifiquen os seus razoamentos. Dadas as características desta proba, permítese que os estudantes consulten os seus libros de lectura durante a realización. Non é necesario memorizar nada para este exercicio. É preciso ler críticamente e escribir de maneira coherente. Haberá varias opcións. Haberá un exame oral, para o cal se anunciará oportunamente o contido que estará relacionado cos textos obrigatorios.

N.P: O estudante recibirá a cualificación de "Non Presentado" no caso de que non se presente á proba de xullo ou non complete o 50% ou máis da nota asignada a cada unha das probas da avaliación continua de xuño.

Os traballos escritos

poden ser revisados a través da aplicación Turnitin que detecta citas incorrectas, plaxio e outros tipos de fraude. Se isto ocorrer, aplicaranse as normas contra o plaxio (Normas de avaliación, revisión e reclamación das cualificacións dos estudos de grao e mestrado universitario).

Turnitin reconece traballos

previamente realizados por outras persoas (ou polo/a propio/a estudante) nesta universidade ou noutras,

Estudantes a tempo parcial. Quen teña concedida dispénsa académica debe porse en contacto coa profesora durante as DÚAS primeiras semanas do cuadrimestre para falar de aspectos concretos. Poden contactar por correo electrónico (maria.frias@udc.es), pero unha cita presencial é necesaria tamén.

En caso de non poder presentarse a calquera das probas, rogo póñanse en contacto comigo canto antes para buscar solucións.

Quen teña concedida dispénsa académica, e como establece a Normativa de permanencia da universidade, será avaliado seguindo os criterios aplicables á oportunidade de xullo en calquera das oportunidades.

Os alumnos que se presentan á convocatoria adiantada de decembro avalíaranse segundo as normas especificadas para a oportunidade de xullo.

Estudantes con necesidades especiais: Os/as alumnos/as con necesidades especiais e/ou que teñen calquera tipo de discapacidade (física, psicolóxica, socio-cultural) deben contactar coa Unidade Universitaria de Atención á Diversidade (ADI): adi@udc.es

Fontes de información



Bibliografía básica

- Andrew, Foster and Trudier Harris (eds) (2001). Oxford Companion to African American Literature. Oxford UP.
 - Graham, Maryemma (2004). The Cambridge Companion to the African American Novel.. Cambridge UP
 - Gates, Henry Louis, Jr. (1997). Norton Anthology of African American Literature.. Norton
 - Hill, Patricia Liggins (ed) (1998)). Call and Response: The Riverside Anthology of the African American Literary Tradition.
 - Baker, Houston (1984). Blues, Ideology, and Afro-American Literature: A Vernacular theory. Chicago: Chicago UP.
 - Bell, Bernard (1987). The Afro-American Novel and its Tradition. Amherst : University of Massachusetts Press.
 - Christian, Barbara (1980). Black Women Novelists, 1892-1976. Westport (Connecticut) : Greenwood Press.
 - Carby, Hazel (1987). Reconstructing Womanhood: The Emergence of the Afro-American Woman Novelist. New York: Oxford UP
 - hooks, bell (2010). Teaching critical thinking : practical wisdom. New York: Routledge
 - hooks, bell (2000). Feminist theory from margin to center.. Cambridge : Bell Hooks.
 - hooks, bell (2006). Outlaw culture : resisting representations /. New York: Routledge
 - Stepto, Robert (1991). From Behind the Veil: A Study of African American Narrative. Urbana: U of Illinois P.
 - Christian, Barbara (2007). New Black feminist criticism, 1985-2000 . Urbana : University of Illinois Press.
 - Beaulieu, Elizabeth Ann (1999). Black Women Writers and the American Neo-Slave Narrative . Westport: Greenwood P.
 - Gates, Henry Louis Jr. (1985). Race, Writing, and Difference. Chicago : The U of Chicago P
 - (). African American Review.
 - McQueen, Steve (dir.) (2014). 12 Years a Slave. 20th Century Fox
 - (). .
- Lecturas obligatorias: Phillis Wheatley's "On Being Brought from Africa to America" (1773) (poem) Solomon Northup's Twelve Years A Slave (1853). [Excerpts dealing with Patsy] Harriet Jacobs' Incidents in the Life of a Slave Girl (1861) Sojourner Truth's "Aren't I a Woman?" (1851) [Recording] [Speech: pages 198-201]. Norton Anthology for African American Literature. (speech) Zora Neale Hurston's "Sweat" (1926). Short story. Norton Anthology for African American Literature. [pages 999-1008]. James Baldwin's "Sonny's Blues." Norton Anthology for African American Literature. [1694-1717] Lorraine Hansberry's A Raisin in the Sun (1959). Play. Norton Anthology for African American Literature. [pages 1728-1779] Toni Morrison's The Bluest Eye (1970). Novel. [Only a couple of copies in Library. Copies from Reprografía/Moodle] Gloria Naylor's "The Two" [Chapter] from The Women of Brewster Place (1982). Novel. Norton Anthology for African Am. Literature. [2544-2577] Taiye Selasi's "The Sex Lives of African Girls" (2011). Short Story. (Reprografía/Moodle) NOTE: This is a tentative list of required readings.



Bibliografía complementaria	<ul style="list-style-type: none"> - Denard, Carolyn C. (ed). (2008). Toni Morrison : conversations. Jackson: UP of Miss., - Conner, Marc C. (2000). The aesthetics of Toni Morrison speaking the unspeakable. Jackson: UP of Miss., - Amian, Katrin. (2008). Rethinking postmodernism(s) : Charles S. Peirce and the pragmatist negotiations of Thomas Pynchon, Toni Morrison, and Jonathan Safran Foer . Amsterdam ; New York : Rodopi - King, Lovalerie (2008). The Cambridge introduction to Zora Neale Hursto. New York: Cambridge UP - Fraile, Ana (1996). Zora Neale Hurston y su aportación a la literatura afroamericana [Recurso electrónico]. Salamanca: Universidad P. - Frias, María (1998). "Marriage Doesn't Make Love": El discurso del matrimonio en la obra de Zora Neale Hurston. Alcalá: Universidad de Alcalá - Sapphire (2010). Push. - (2010). Precious. Madrid: Warner Bross - Gadsby, Meredith. (2006). Sucking salt : Caribbean women writers, migration, and surviva. Columbia : University of Missouri P. - Fleischner, Jennifer. (1996). Mastering slavery : memory, family, and identity in women's slave narratives. New York: New York UP - Eastwood, Clint (dir.) (2001). Bird. Madrid: Warner Bross - Coppola, Francis (dir.) (1984). The Cotton Club . [USA] : Zoetrope Studios - Naylor, Gloria (2004). Conversations with Gloria Naylor . Jackson : University Press of Mississippi - Sirk, Douglass (dir.) (2005). Imitation of life. Universal City, Calif. : Universal Studios Home Video. <p>Esta é só unha bibliografía selecte que tamén inclúe material visual. Estudante será subministrado con unha versión estendida da lista (autores específicos, en particular), e material visual máis audio será incorporado. Este material é fundamental para comprender mellor a realidade social de raza e xénero no groso da poboación dos Estados Unidos. Esa é a razón pola que os estudantes serán encouraead para asistir aos filmes (algúns filmes notables sobre artistas increíbles, como Paxaro, Billie Holiday, Ray Charles ou Tina Turner), así como a versión do xogo de A Raisin in the Sun por Lorena Hansberry, ou a versión cinematográfica de Richard Wright Native Son onde o escritor fai o papel do protagonista. As mulleres de Brewster Place por Gloria Naylor, The Color Purple por Alice Walker, ou Amado, baseado na novela do mesmo título de Toni Morrison son unha obriga para os estudantes deste asunto. Os alumnos son animou a traer á aula calquera material que poida atopar relacionados coa comunidade africano-americanos nos Estados Unidos (un novo concerto ou espectáculo, un novo filme, un novo libro, ou calquera tipo de noticias nos medios de comunicación).</p>
------------------------------------	---

Recomendacións

Materias que se recomenda ter cursado previamente

Literatura Norteamericana 1/613G03024

Literatura Poscolonial/613G03026

Cuestións de Lingua Inglesa/613G03031

A Literatura Inglesa e a súa Crítica/613G03032

Literatura Norteamericana 2/613G03035

Variedades do Inglés/613G03042

Literatura e Artes Visuais/613G03044

Materias que se recomenda cursar simultaneamente

A Literatura Inglesa e a súa Crítica/613G03032

Literatura Inglesa (Séculos XVIII e XIX/613G03036

Materias que continúan o temario

Traballo Fin de Grao/613G03041

Observacións



(*A Guía docente é o documento onde se visualiza a proposta académica da UDC. Este documento é público e non se pode modificar, salvo casos excepcionais baixo a revisión do órgano competente dacordo coa normativa vixente que establece o proceso de elaboración de guías